

İklim Krizi ve Ekolojik Bağlamda Devletin Rolünü Yeniden Düşünmek

Senem ATVUR¹, Asiye Gün GÜNEŞ GÜLAL², Ceren UYSAL OĞUZ³

¹ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, senematvur@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3616-1749

² Dr., Antalya Akademik Araştırmalar Derneği, a.gungunes@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2353-5679

³ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler caysaloguz@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7342-0362

Öz: İklim değişikliğinin yıkıcı etkileri son yıllarda dünyanın her yerinde hissedilmektedir ve sorun artık küresel bir krize dönüşmüştür. Bu süreçte uluslararası sistemin temel politik aktörü olarak kabul edilen egemen devletin ve devleti oluşturan nüfus ve toprak başta olmak üzere temel öğelerin kırılganlığı da artmaktadır. Bu çalışmanın amacı iklim krizinin yarattığı kırılganlıkları devletin sorumluluğu bağlamında incelemektir. Çalışma, iklim krizine karşı etkili mücadele için egemenlik ilkesinin ekosistemleri de içerecek şekilde genişletilmesi ve devletin ulusal ve uluslararası sorumlulukları yanında ulusötesi bağlamda ve adalet temelinde gezegen ölçeğinde doğaya karşı sorumluluklarının geliştirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Çalışma iç içe geçen kırılganlıkları merkeze alarak iklim krizinin temelinde yatan nedenleri ve devletin bu süreçteki rolünü eleştirel bir bakış açısıyla ele almaktadır. Kırılganlıkları gidermek ve etkili azaltım ve uyum politikalarını uygulamak için daha adil, eşitlikçi ve sorumluluğu yaptırımla bağlayıcı hale gelecek bir devlete ihtiyaç vardır. Egemen devletlerin gezegendeki tüm yaşamı ve ekosistemleri de içeren yeni bir küresel rejim inşa edebilmesi devletin sorumluluğunun ulusal, uluslararası ve ulusötesi bağlamda yeniden kurgulanmasını da gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim Krizi, Devlet, Egemenlik, Kırılganlık

Jel Kodları: F50, Q54, Y80

Climate Crisis and Rethinking the Role of the State in an Ecological Context

Abstract: The devastating effects of climate change have been felt all over the world in recent years and the problem has now turned into a global crisis. In this process, the vulnerability of the sovereign state which is the main political actor of the international system and its fundamental elements, population, and territory, is increasing. The aim of this study is to analyze the vulnerabilities created by the climate crisis in the context of state responsibility. The study argues that for an effective fight against the climate crisis, the principle of sovereignty should be expanded to include ecosystems, and responsibilities of the state towards nature in planetary level should be developed in a transnational context and based on justice in addition to its national and international responsibilities. The study examines the underlying causes of the climate crisis with a critical perspective by centering on intertwined vulnerabilities and the role of the state in this process. To address vulnerabilities and implement effective mitigation and adaptation policies, a more equitable, just, and egalitarian state is needed whose responsibilities will become binding through sanctions. The ability of sovereign states to build a new global regime that includes all life and ecosystems on the planet also requires a reconceptualization of state responsibility in national, international, and transnational contexts.

Keywords: Climate Crisis, State, Sovereignty, Vulnerability

Jel Codes: F50, Q54, Y80

Atf: Atvur, S.; Güneş, Güül A.

G.; Uysal Oğuz, C. (2023).

İklim Krizi ve Ekolojik

Bağlamda Devletin Rolünü

Yeniden Düşünmek, *Politik*

Ekonomik Kuram, Özel Sayı, 44-

57.

<https://doi.org/10.30586/1347417>

Geliş Tarihi: 21.08.2023

Kabul Tarihi: 23.09.2023

Telif Hakkı: © 2023. (CC BY)

(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. Giriş

Dünya gezegeni, farklı ekosistemleri içinde barındıran, biyosfer/ekosfer olarak da adlandırılan bir büyük ekosistem niteliğindedir. Farklı canlı türleri ile onların çevrelerinden oluşan ekosistemler, karmaşık bir karşılıklı bağımlılık temelinde işlemekte ve doğal döngüler sayesinde ekosistemde yaşanan değişimler dengelenerek ekolojik sürdürülebilirlik korunmaktadır. İnsan türünün ortaya çıkışı ve hem kaynak hem de tehdit olarak gördüğü doğaya egemen olma dürtüsü, günümüze kadar derinleşerek gelen bir ikilem yaratmıştır. İnsan yapımı ekonomik, siyasal ve toplumsal sistemlerin gelişimi doğa üzerindeki baskıyı artıran en önemli unsurlardan biridir. Siyasal/yönetimsel bir birim olarak devletin inşası, bu doğrultuda üretim ve tüketim ilişkilerinin biçimlendirdiği ekonomik yapı doğanın kontrol altına alınarak sömürülmesini hızlandırmıştır. Bu süreç insanın doğa üzerindeki hakimiyetini de artırmıştır. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan teknik ilerlemeler ve kapitalizmin gelişimi bu hakimiyet arayışının ekolojik bir yıkımı tetiklemesinde dönüm noktası sayılmaktadır. Kapitalist ekonominin doğayı sınırsız ve bedelsiz bir hammadde kaynağı olarak görmesi; bunun yanında fosil yakıtların temel enerji kaynağı olarak kullanımı, artan insan nüfusu, genişleyen yaşam alanları, hızla büyüyen üretim ve tüketim ağları, çoğalan atık hacmi ekolojik sistemlerin kendilerini yenileme kapasitelerine zarar vermeye başlamıştır. Havanın, suyun, toprağın kirlenmesi, ekolojik döngülerin bozulması, biyolojik çeşitliliğin azalması toplumsal, ekonomik ve politik etkilere de yol açmıştır.

Özellikle ekosistemlerin devletlerin yapay sınırları ötesinde sınırlara sahip olması, ekolojik bozulmanın sınır aşan etkilerinin artması ve devletlerin tek başlarına üstesinden gelemeyeceği bölgesel ve küresel nitelikte sorunların ortaya çıkması çevre sorunları konusunun uluslararası alana taşınmasını ve devletler arası iş birliğinin hızlanmasını sağlamıştır. Bilim insanları 1980'li yıllardan itibaren atmosferin yapısında gözlemlenen değişime dikkat çekmeye başlamış, başta karbondioksit olmak üzere sera gazlarının atmosferdeki oranlarının yükselmesi küresel sıcaklık ortalamalarındaki artışın ve buna bağlı olarak iklim sistemlerindeki bozulmanın nedeni olarak ifade edilmiştir. İklim değişikliği olarak adlandırılan bu süreç, küreselleşme ile yaygınlaşan neoliberal ekonomi politikaları ile daha da hızlanmıştır. Yoğunlaşan uluslararası çabalara karşın iklim krizinin yıkıcı etkilerinin ve dünyanın her yerinde yol açtığı olumsuz sonuçların şiddeti ve sıklığı artarak devam etmektedir.

Bu çalışma iklim değişikliğinin etkilerinin derinleştiği ve küresel bir krize dönüştüğü süreçte devletin rolüne odaklanmaktadır. 17. yüzyıldan günümüzde kadar uluslararası sistemde yaşanan değişimler, devletin kurumsal yapısının ve modern devlete yönelik kuramsal bakış açılarının şekillenmesinde rol oynamıştır.¹ "Devlet nedir?" sorusu siyaset biliminin en temel sorularından biridir. Özellikle Liberal ve Marksist yaklaşımların devlete yüklediği anlam arasında önemli farklar mevcuttur. Devleti sermayenin tahakküm araçlarından biri olarak gören Marksist yaklaşımlara karşı Liberal yaklaşımlar devleti düzeni sağlayacak ve hukuku uygulayacak bir kurum olarak değerlendirmektedir.² Bu çalışmada başta toplum sözleşmesi kuramı olmak üzere modern devletin nasıl oluştuğu, iktidarın kaynağına ilişkin yaklaşımların nasıl değiştiği ve devletin –kullandığı araçlar temelinde– nasıl açıklandığına yönelik tartışmalar dışarıda bırakılmıştır.³ 19. yüzyıl sonundan itibaren sorumluluk temelinde, devlet ve yurttaş arasında karşılıklı hak ve ödevler üzerinden şekillenen egemen devlet, siyasal bir aygıt ve uluslararası bir aktör olarak merkezi bir role sahip olmuştur.

¹ Uluslararası sistemin ve devletin gelişimi çoğunlukla Batı merkezli yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bu nedenle Batı dışı yaklaşımların ve diğer coğrafyalardaki siyasal, ekonomik ve örgütsel gelişmelerin göz ardı edilmesi eleştirilmiştir. Bu çalışmada Batı-Batı dışı yaklaşımlar arasındaki tartışmalara değinilmeyecektir.

² "Devlet" in ne olduğu ve işlevlerine yönelik tartışma Antik Çağ'dan günümüze çok geniş bir literatürün oluşmasına neden olmuştur. Özellikle Liberal ve Marksist kuramcılarının "Devlet nedir?" sorusu üzerinden şekillenen tartışmalara giriş niteliğinde bir çalışma için bkz. Yalman (2015). Kapitalist üretim süreci ile devlet arasındaki ilişki üzerinde eleştirel bir analiz için bkz. Jessop (2008).

³ Doğa durumundan toplumsal düzene geçiş ve devletin işlevi hakkında bir karşılaştırma için bkz. Tan Gülcan (2018).

Uluslararası sistemin temel aktörü olan devlet Soğuk Savaş sonrasında yeni sınamalarla karşı karşıya kalırken neoliberal politikalar sayesinde ekonomik rolleri artan çokuluslu şirketler siyasi bir etkiye de sahip olmuşlardır. Giderek çeşitlenen uluslararası aktörlere karşın 21. yüzyıl küresel sisteminde devletin sahip olduğu en temel ayrıcalık, egemenlik ilkesidir.⁴ Toprak, nüfus ve siyasi otoritenin işlerliği ile bütünleşen ve toplum sözleşmesi kuramları ile şekillenen egemenlik, uluslararası sistemde devletin bağımsızlığı, yani herhangi bir üst siyasi otoriteye bağlı bulunmaması ile de özdeşir. İklim krizinin sistem içindeki diğer krizlerle kesişimi devlet ve devletin egemenliğinin temel unsurları olan toprak ve nüfus için yeni riskler ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma, iklim krizinin insanlar ve ekosistemler üzerinde yarattığı etkileri ve yıkımı devletin sorumluluğu bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Ulusal egemenlik yurttaşın devlete, devletin de yurttäşa karşı sorumlulukları temelinde gelişmiş, koruma sorumluluğu bağlamında egemen devletin sorumluluğu uluslararası alana taşınmıştır. Çalışmada bu sorumluluğun ulusötesi bir bağlamda, ekosistemleri de içerecek şekilde genişletilmesi ve adalet temelinde gezegen ölçeğinde doğaya karşı sorumluluk yaklaşımının geliştirilmesi ile iklim krizine karşı etkili mücadelenin artırılabilceği iddia edilmektedir. Eleştirel bir bakış açısının benimsendiği bu çalışmada iklim krizinin devlet ve devlet egemenliği ile bağlantılı unsurlara nasıl etki ettiği incelenecektir. Bu etkiler temel alınarak ekosistemleri de içerecek şekilde devletin sorumluluğunun yeniden nasıl düzenlenebileceği ve iklim krizi ile mücadelede bağlayıcı küresel düzenlemelerin egemenliği ortadan kaldırmadan gezegen ölçeğinde sorumluluk çerçevesine nasıl oturtulabileceği normatif bir perspektifle tartışılacaktır.

2. Egemen Devletin Sorumlu(suz)luğu

Toplum ve ekonomi üzerinde düzenleyici kapasitesini geliştiren siyasi iktidarlar yasalar ve yargı organları, siyasi kurumlar, vergi ve finans sistemleri, kolluk kuvvetleri ve askeri güçleri ile egemen devleti uluslararası sistemin temel aktörü haline getirmiştir (Grieco, Ikenberry ve Mastanduno, 2015, s.358). Kuşkusuz modern devlet, pratikte farklı siyasi ve sosyoekonomik yapılar, rejimler, yönetim modellerine sahip olsa da uluslararası sistemde tüm devletleri –düzenleyici bir norm olarak (Yalvaç, 2017, s.312)– “eşit” kılan ana ilke egemenlik olmuştur. Heywood’a (2019, s.127) göre sınırsız ve mutlak iktidarın bir göstergesi olan egemenlik, kamusal bir niteliktedir; devlet, sahip olduğu meşruiyet ile kamusal çıkarı ve kamu mallarını korumak adına toplum üzerinde bağlayıcı kurallar koyma, kurallara uyulmasını sağlama, ceza verme ve gereken durumlarda zor yoluyla kuralları uygulama gücüne sahiptir. Devletin resmi sınırları içinde sahip olduğu egemenlik yetkisinin sınırı devletin yönetim yapısı ve hukuk sistemi ile bağlantılıdır.⁵ 1933 tarihli Devletin Hak ve Yükümlülüklerine İlişkin Montevideo Sözleşmesi, kalıcı bir nüfusa, sınırları tanımlanmış bir toprağa, yönetime ve diğer devletlerle ilişki kurabilme kapasitesine sahip siyasi birimlerin uluslararası hukuk bağlamında devlet sayılabileceğine hükmetmiştir (Shaw, 2008, s.198). Bu bağlamda uluslararası alanda devletin egemenliği bağımsızlığın korunması (dışarıdan gelecek tehditlere karşı yurtttaşların ve sınırların güvenliğini sağlama), meşru ulusal otoritesinin yönetim kapasitesi, diğer uluslararası aktörlerle ilişkisi çerçevesinde belirginleşirken, günümüz uluslararası sisteminde Birleşmiş Milletler (BM) üyeliği egemen devlet statüsünün esaslarından biri haline gelmiştir (Heywood, 2013, ss.151-152).

Egemen devletin yurtttaşlarına karşı sorumluluğu ve yurtttaşların devlete karşı sorumluluk ve yükümlülükleri devletlerin iç hukuk düzenlemeleri ile bağlantılıdır. Bunun yanında uluslararası alanda devletlerin sorumluluğu ise diğer devletlere ve diğer

⁴ Egemenlik kavramı da “devlet nedir?” sorusuna verilen yanıtlar gibi farklı yaklaşımlarla açıklanmaktadır. İktidarın kaynağı, yöneten-yönetilen ilişkisi ve yurtttaşlık konuları çerçevesinde ele alınan egemenlik kavramına ilişkin bir değerlendirme için bkz. Mısır (2015).

⁵ Örneğin polis devletinde devlet, düzeni sağlamak için her türlü önlemi alma yetkisine sahipken kendisi bu kurallarla bağlı değildir, yargısal denetimin dışındadır. Buna karşın özellikle demokrasinin gelişimi ile ilerleyen hukuk devletinde devlet, kendi koyduğu kurallara uymakla da bağlı kılınmıştır. Ayrıca hukuk devleti yurtttaşların temel hak ve özgürlükleri ile demokratik rejimi güvence altına alan bir özellik de göstermektedir (bkz. Gözübüyük, 2005, s.20-28).

yurttaşlara yönelik sorumluluklar olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası hukuk devlet egemenliği temelinde şekillense de egemen devleti zarar vermeme ilkesi ile bağlamaktadır. Devlet başka bir devlete karşı yükümlülüğünü ihlal etmeme, kayıp ve hasara neden olmama yükümlülüğü altındadır (Shaw, 2008, ss.277-782). Devletin uluslararası sorumluluğu, neden olduğu zararı tazmin etme yükümlülüğünü de içermektedir; sınıraşan ekolojik sorunlar bağlamında da referans alınan sorumluluk ilkesi sadece ortaya çıkan zararın tazmini değil zararın ortaya çıkmasını önleme yükümlülüğünü de içerecek şekilde yorumlanmaktadır ve uluslararası çevre hukukunun gelişimi açısından da temel ilke olarak öne çıkmaktadır (Crawford, 2012, ss.540-542; 353-358).

Uluslararası Adalet Divanı içtihatları da devletin başka devletlerin çevresine zarar vermeme yükümlülüğü altında olduğunu ortaya koymaktadır (Fitzmaurice, 2013). Öte yandan çözümü uluslararası alanda ortak yaklaşımları ve iş birliğini gerektiren ekolojik sorunlarda, devletler arasındaki ekonomik farklar dikkate alınarak “ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluk” ilkesi geliştirilmiştir. 1989’da BM Çevre Programı (UNEP) ve World Resources Institute (WRI) tarafından Yeni Delhi’de düzenlenen Küresel Isınma ve İklim Değişikliği Uluslararası Konferansı’nda gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumluluğuna atıf yapılmış, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma haklarını gözeterek şekilde uluslararası düzenlemelerde sorumluluk üstlenmeleri gerektiği belirtilmiştir (Hayıresever Topçu, 2008, ss.161-162). Ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluk kavramı 1992’de Rio de Janeiro’da toplanan BM Dünya Zirvesi’nde kabul edilen BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nde (BMİDÇS) yer almış; iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı daha savunmasız durumdaki gelişmekte olan ülkelerin sözleşmeden doğan yükümlülüklerinde, temel ihtiyaçlarının ve özel koşullarının dikkate alınması gerekliliğinin altı çizilmiştir (UN General Assembly, 1992, s.9).

Öte yandan devletin yurttaşlarına karşı –özellikle can ve mal güvenliklerini korumaya yönelik– sorumlulukları uluslararası alana taşınarak insanlığa karşı sorumluluk olarak genişlemeye başlamıştır. Koruma sorumluluğu⁶ ilkesi çerçevesinde gelişen tartışmaya göre egemen devletlerin kendi yurttaşlarına karşı yerine getirmekle yükümlü oldukları koruma görevini yerine getiremedikleri ya da getirmekte isteksiz davrandıkları durumlarda yurttaşların korunmasından devletler topluluğu (ya da uluslararası toplum) sorumlu sayılabilmektedir (ICISS, 2001, s.viii). Uluslararası toplumun soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar karşısında egemen devletin koruma sorumluluğunu destekleyici hatta tamamlayıcı bir rol üstlenmesi (UN General Assembly, 2009) temel alınmıştır. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan (2005), devletin ana görevi ve varlık nedenlerinden biri olan yurttaşlarını koruma sorumluluğunu yerine getiremediği durumlarda uluslararası toplumun sorumluluğunu hatırlatarak gerekli görülen durumlarda BM Şartı temelinde ve BM Güvenlik Konseyi kararıyla zorlayıcı önlemlerin alınabileceğini belirtmiştir.⁷ 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna yaklaşırken, ekolojik bozulmanın ve iklim değişikliğinin yıkıcı etkileri devletin yurttaşlarına ve diğer devletlere karşı sorumluluğunun yeni bir çerçeve içinde tartışılmasını gerektirmektedir.

3. İklim Krizi, Devlet Krizi mi?

19. yüzyıldan itibaren kömür, daha sonra petrol gibi fosil yakıtların temel enerji kaynağı olarak kullanılması sonucunda, karbondioksit başta olmak üzere atmosferin doğal yapısı içinde yer alan ve gezegenin yaşama elverişli hale gelmesini sağlayan sera

⁶ Koruma sorumluluğu vahşet suçlarının ve çatışmaların önlenmesi ile nedenlerinin ortaya çıkarılması bağlamında önleme, tepki ve yeniden inşa sorumluluklarını kapsayan üç sütunlu bir mekanizma öngörmektedir; bu çerçevede durumun kırılganlığının tespiti ve risklerin belirlenmesi yönünde uyarıların yapılması, önleyici prosedürün işletilmesi ve siyasi iradenin uygulanması süreçlerini kapsamaktadır (ICISS, 2001, s.20).

⁷ Mevcut uluslararası sistemde düzeni sağlayan temel norm egemenlik ilkesi olsa da dayanışmacı yaklaşım insan haklarının korunmasının da uluslararası toplumun temel değerlerinden biri olduğunu savunmaktadır (Dunne, 2010, s.142). BM Şartı ile güvence altına alınan uluslararası sistemin bir parçası olan egemen devletin, kendi yurttaşlarının güvenliğini sağlamak kadar tüm insanlığın çıkarlarını korumak ve insanlığa karşı işlenen suçları önlemek (Knudsen, 2000, s.19) konularında da sorumluluk alması beklenmektedir.

gazlarının oranı yükselmeye başlamıştır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) 2023 yılında yayımladığı rapora göre küresel yüzey sıcaklığı 1970 yılından itibaren son iki bin yıldır görülmedik ölçüde hızla artmaya başlamış; 2011-2020 periyodunda, 1850-1900 yılları arasına kıyasla ortalama 1,09 °C daha yüksek ölçülmüştür (IPCC, 2023, s.4). 2019 yılında ölçülen insan kaynaklı net sera gazı emisyonunun 2010 yılına göre %12, 1990 yılına göre ise %54 daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir (IPCC, 2023, s.4). 2023 Temmuz ayında, sıcaklık ortalamalarının ölçülmeye başladığı dönemden itibaren en yüksek sıcaklık ortalaması kayıtlara geçmiş; bu bağlamda BM Genel Sekreteri António Guterres, "küresel kaynama çağının" geldiğini belirtmiştir (Niranjan, 2023).

Küresel sıcaklık ortalamalarındaki artış buzullarda erimeye, okyanus akıntıları ve rüzgârların seyrinde değişime neden olmakta ve iklim sistemlerinde bozulmalar yaratmaktadır. İklim değişikliğinin kuraklık, sıcak hava dalgaları, ani yağışlar ve seller, şiddetli fırtınalar, yangınlar, deniz seviyesinin yükselmesi gibi somut etkileri dünyanın farklı bölgelerinde gözlemlenmekte ve küresel sistemdeki diğer ekolojik, sosyoekonomik ve politik kırılma noktaları kesişerek küresel bir krize evrilmektedir. Araştırmalara göre 3,3 ila 3,6 milyar insanın iklim krizine bağlı etkiler nedeniyle kırılgan koşullarda yaşadığı tahmin edilmektedir; özellikle Afrika, Asya, Orta ve Güney Amerika, az gelişmiş ülkeler, küçük ada devletleri ve Arktik bölgesi akut gıda güvensizliği ve temiz suya erişim konusunda risk altındadır; yerli topluluklar, küçük ölçekli gıda üreticileri ve düşük gelirli haneler dünya genelinde iklim krizinin etkilerine karşı daha kırılgan konumdadır (IPCC, 2023, s.5). İklim krizinin etkileri ekosistemlerde biyoçeşitlilik kaybına, insanlarda hastalık ve ölümlere yol açmakta, önlem alınmadığı takdirde risklerin artacağı öngörülmektedir (IPCC, 2023, s.15).

İklim krizi insanlar, ekosistemler, politik, sosyal ve ekonomik yapılar üzerinde yıkıcı etkiler yaratmaktadır. Varolan riskleri ve güvensizliği daha da artıracağı öngörülen iklim değişikliği bu nedenle "tehdit çarpanı" olarak da nitelendirilmektedir (UN General Assembly, 2009). Bu çerçevede devletlerin ve uluslararası örgütlerin güvenlik stratejilerinde de iklim değişikliği ve özellikle iklim değişikliğinin yıkıcı etkileri sonucunda ortaya çıkması beklenen göç hareketleri ulusal güvenlikle bağlantılı olarak ele alınmaya başlamıştır (NATO, 2021; The White House, 2015; HM Government, 2010). Öte yandan, sınıraşan etkilere sahip iklim krizinin sadece ulusal önlemler ve sınır güvenliği ile ilişkilendirilmesinin yaratacağı risklerin göz ardı edilmesi de eleştirilmektedir. İklim değişikliğinin orantısız şekilde etkileyeceği kırılgan toplulukların ve en az gelişmiş ülkelerin karşılaşacağı tehditlerin kendileri, diğer devletler ve uluslararası toplum için yeni güvenlik sorunları doğurması kaçınılmaz olacaktır. Örneğin, deniz seviyesinin yükselmesine bağlı olarak yok olma tehdidi altındaki küçük ada devletleri ve halkları, yaşamlarını ve kültürlerini sürdürebilmek için yeni yerleşim yerlerine ihtiyaç duyacaklardır. Küçük Ada Devletleri Birliği (AOSIS) tarafından BMİDÇS 25. Taraflar Konferansı'nın kapanış toplantısında yayımlanan deklarasyonda iklim krizinin kendileri için varoluşsal bir sorun olduğu ve bu nedenle ortak eylemin yaşamsal zorunluluğu vurgulanmıştır. (AOSIS, 2019). Benzer şekilde dünyanın birçok bölgesinde sıklığı ve şiddeti artan yağışlar, seller, kasırgalar yaşam alanlarına çoğu zaman geri dönüşü olmayan boyutta zarar vermekte ve insanlar evlerini terk etmek zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla iklim krizine bağlı insan hareketliliği var olan düzensiz göç sorununa yeni boyutlar ekleyecektir. Bu nedenle olası risk ve tehditler bireylerin, toplumların, devletlerin, ekosistemlerin güvenliği sağlayacak şekilde uluslararası dayanışma ve iş birliği bağlamında ele alınmalıdır.

2016 yılında yürürlüğe giren ve küresel sıcaklık artışını 2 °C, eğer mümkünse 1,5 °C ile sınırlandırma hedefine sahip Paris Anlaşması, mevcut uluslararası sistemde iklim krizi için yol haritası oluşturabilecek en geniş katılımlı ve belli ölçüde bağlayıcılığa sahip uluslararası belgedir. BMİDÇS'ye taraf olan 197 ülke ve Avrupa Birliği (AB) Paris Anlaşması'nı da imzalamış; ancak İran, Libya ve Yemen anlaşmanın onay sürecini henüz tamamlamamış (UN Treaty Collection, 2023), diğer taraflar onay sürecini tamamlayarak kendilerini anlaşmaya uymakla yükümlü hale getirmiştir. Anlaşma, azaltım ve uyum

sürecinde küresel iş birliğini geliştirmeyi hedeflese de bu hedeflerin nasıl uygulanacağına ilişkin teknik düzenlemeler ve Anlaşmaya uygun davranmayan/yükümlülüklerini yerine getirmeyen taraflara yönelik yaptırımlar konusunda belirsizlikler içermektedir. Azaltım ve uyum hedefleri tamamen devletlerin ulusal inisiyatiflerine bırakılmıştır; bu durumda Anlaşmanın 1,5 °C hedefinin tutturulması giderek zorlaşmaktadır (bkz. Climate Action Tracker, 2023).

Uluslararası sistemin ve hukukun devlet ve egemenlik temelli yapısı, ekolojik sorunlara ortak çözümler için oluşturulan uluslararası çevre rejimlerinde de egemenliğin esas alınmasına yol açmıştır. İçerici ve dışlayıcı ilkeler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürleri bütünü olarak tanımlanabilecek rejimler, uzun soluklu iş birliğini kolaylaştıran yapılardır (Krasner, 1982, ss.186-187; Jervis, 1995, s.173). Keohane'e (1995, s.148) göre belirsizlikle dolu, bir üst otoritenin bulunmadığı uluslararası politikada, uluslararası rejimler hükümetler arasında karşılıklı faydaya dayalı anlaşmaları kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Devletlerin, karşılıklı fayda sağlayacak düzenlemelerle beklentilerini birbirleriyle uyumlaştırmasını sağlaması da önemlidir (Keohane, 1995, s.150). Ulusötesi ve küresel düzeyde ekolojik sorunlara çözüm bulmanın önündeki en önemli engellerden birini devletin egemenliği olarak gören Young'a (2011, ss.19853-19855) göre, uluslararası çevre rejimlerinin işlerliğini etkileyen faktörler arasında konjonktürel etkenler ile ortak çıkara dayalı uluslararası koalisyonların varlığı da önem taşımaktadır. Young (2011, s.19856) tam bağlayıcılığı olan uluslararası rejimler yerine daha yumuşak düzenlemelere sahip rejimlerin kurumsal etkileşimlerle birlikte daha başarılı sonuçlar verebileceğini öne sürmektedir. Buna karşın iklim değişikliği konusunda gelişmekte olan uluslararası rejimin esnek yapısı, sorunla baş etmeye yönelik acil önlemlerin gecikmesine ya da etkisiz kalmasına neden olmaktadır. Yaptırım öngören daha sıkı bir rejimin oluşturulması ise var olan koşullarda kolay görünmemektedir. Bu durumda iklim değişikliğinin hızlanmasında devletlerin rolü, iklim krizi sonucu karşı karşıya oldukları riskler ve sorunun çözümüne nasıl katkıda bulunabilecekleri tartışılmalıdır.

Ekolojik sorunların derinleşmesi ve iklim değişikliğinin küresel bir krize dönüşmesinde gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumlulukları önem taşımaktadır. Sanayi Devriminden itibaren ekonomik olarak gelişen Batılı devletler hem kendi topraklarında hem de sömürgelerinde büyük ekolojik yıkıma yol açmıştır. Özellikle sanayileşme süreçlerinde yoğun fosil yakıt kullanımı nedeni ile gelişmiş kapitalist devletlerin sera gazı emisyonlarının artışında tarihsel sorumluluğa sahip oldukları açıktır (Foster, 2002, ss.97-108). Öte yandan dekolonizasyon sonrası hızlı bir ekonomik kalkınma sürecine giren devletlerde de çevresel bozulma 1950'li yıllardan itibaren hızlanmıştır. 1990 sonrası küreselleşme süreci ve neoliberal politikaların tüm dünyada uygulama alanı bulmasını sağlayan Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulması ve ticaret rejiminin yaygınlaşması, gelişmekte olan ülkelere kayan üretim süreçleri ve hızlı büyüme çabalarıyla birleşince bu ülkelerin sera gazı emisyonlarında da artış yaşanmıştır.⁸ Günümüzde küresel sera gazı emisyonunun toplam %68'inden sırasıyla Çin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Hindistan, AB, Rusya, Japonya, Brezilya, Endonezya, İran ve Kanada sorumludur (World Resources Institute, 2023). Dolayısıyla günümüzde karbon emisyonlardaki artış tarihsel sorumlulukların ötesine geçerek fosil yakıt kullanımına dayalı hızlı ekonomik büyüme modeli izleyen ve ormansızlaşmaya yol açan birçok devletin rol oynadığı bir soruna dönüşmüştür. ABD başta olmak üzere gelişmiş kapitalist ülkelerin tarihsel kümülatif sera gazı emisyonları iklim krizinin ortaya çıkışında temel neden olmakla birlikte özellikle Çin ve Hindistan'ın fosil yakıt kullanımını hızla arttırmaları ve Amerikan modeli bir büyüme anlayışını sürdürmeleri krizi derinleştirmektedir (Neale, 2009, ss.35-39).

Karbon emisyonlarını azaltmak için yenilenebilir enerji yatırımlarını artıran, yeşil dönüşüme ağırlık veren, sıfır karbon hedefi belirleyen devletler, şirketler ya da AB gibi ulusüstü yapılar bulunmakla birlikte bu değişim adımları yavaş ve bütüncüllükten

⁸ Karbon emisyonlarındaki artış için bkz. Our World in Data, 2023.

uzaktır. Ayrıca devletleri ve şirketleri bu dönüşüme zorlayacak ve etkili önlemlerin uygulanmasını denetleyecek ulusal ve küresel mekanizmalar bulunmamaktadır. Sera gazı emisyonlarının azaltılmaması iklim değişikliğinin etkilerinin hızlanarak yayılmasına neden olmaktadır. Bu durumda etkilerin yıkıcılığını azaltacak, ekosistemlerin de insanların da uyum kabiliyetini geliştirecek önlemlerin de yetersiz olması zararın ve kayıpların büyümesine yol açmaktadır. Devletlerin iklim kaynaklı afetlere (sel, kuraklık, sıcak dalgası, şiddetli fırtına, hortum gibi) hazırlıklı olma, uyum, müdahale ve yardım kapasiteleri arasında da farklar bulunmaktadır. İklim krizini devlet krizine dönüştürebilecek ana eksen de burasıdır.

İklim değişikliğinin yıkıcı etkileri hem devlet içi hem de devletler arasındaki eşitsizlikleri daha da görünür kılmaktadır. Zarara ve yıkıma daha açık olan kırılgan gruplar, iklim krizinin odak noktasına yerleşmektedir. Kellogg (2020), iklim değişikliğinin insanları ve toplulukları eşit olmayan bir şekilde etkilediğini ifade ederken, risk ve kırılganlık derecesinin insanların çevresel tehlikelere maruz kalma oranı ve uyum kapasitelerinin bir ürünü olduğunu altını çizmektedir. Temelde toplumun ekonomik, sosyal ve politik olarak dezavantajlı ve marjinalleştirilen/ötekileştirilen grupları iklim değişikliği sürecinde şiddetlenen sel, fırtına, kuraklık, sıcak dalgası gibi olayların ilk kurbanları haline gelmektedir. Kırılgan grupların içinde önemli bir yere sahip olan yoksulların yanı sıra yerli halklar ve yerel topluluklar, yaşlılar, kadınlar ve çocuklar da bu gruba dahildir. Hatta daha ekolojik bir perspektifle biyolojik çeşitlilik ve ekosistemler de kırılgan gruplar arasında değerlendirilebilir (Uysal Oğuz ve Atvur, 2023, s.51). Bu grupların maruz kaldıkları olumsuz etkiler ve karşılaştıkları ekonomik, sosyal, politik ve ekolojik riskler kırılganlıklarını da artırmaktadır. Bu kırılganlıklar Şekil 1’de görüldüğü gibi etkileşim içindedir.

Şekil 1. İklim Krizinde Kesişen Kırılganlıklar

İklim krizinin tarım, hayvancılık ve balıkçılık faaliyetlerini olumsuz etkilemesinin yanı sıra gıda ve suya erişimde aksamalara neden olarak hem ekonomik kayıplara hem gıda fiyatlarında artışa yol açması beklenmektedir. Ayrıca salgın hastalıklarda artış, kalp ve solunum rahatsızlıklarının daha fazla görülmesi, akıl ve ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle iklim değişikliği aynı zamanda bir halk sağlığı sorunu olarak da değerlendirilmektedir. İnsanların yaşam alanlarının zarar görmesi nedeniyle ülke içinde ya da ülkeler arasında yer değiştirme/göç hareketlerinin yoğunlaşması, sıklığı ve

şiddeti artan afetler sonucunda konutların ve işyerlerinin hasara uğraması, yerleşim yerlerinde altyapı hasarları, temel ekonomik sektörlerde olası kayıplar ve işsizlik öngörülen diğer riskler arasında yer almaktadır (IPCC, 2022, ss.8-19). Öte yandan iklim krizinin küresel ekolojik krizin bir yansıması olması, ekolojik kırılganlığı da artırmaktadır. Ekosistemlerin karşılıklı bağımlılığa dayanan yapısı, ekolojik döngülerdeki bozulmanın doğanın kendini yenileme kapasitesinden daha hızlı gerçekleşmesi ve biyolojik çeşitlilik kaybı ile birleşerek daha karmaşık etkiler yaratmaktadır. Özellikle su kaynaklarındaki bozulma, tarım faaliyetlerindeki sorunlar, salgın hastalıklar, aşırı hava olayları ekolojik kırılganlığın yarattığı sonuçlar olarak da değerlendirilebilir.

İç içe geçen sosyal, ekonomik, politik ve ekolojik kırılganlıklar devlet için yeni meydan okumaları beraberinde getirmektedir. Gelir dağılımı uçurumunun derinleşmesi ve özellikle iklim krizinin etkilerinin yoksul ve dezavantajlı kesimler için daha büyük ekonomik yük oluşturması ve çoğu zaman devletlerin zararın tazmini konusunda yeterli kapasiteye sahip olmaması ya da gereken desteği sağlayamaması devletlere ve hükümetlere olan tepkileri de artırabilmektedir. Bunun yanında özellikle istikrarsızlık riskinin yüksek olduğu ülkelerde bu durumun çatışma yaratma olasılığı da yükselmektedir. Bu bağlamda yaşamsal gıda ve su kaynaklarına erişimde yaşanan sorunların mevcut etnik-dinsel ayrımlar, ekonomik eşitsizlik, siyasal katılımın engellenmesi ve yolsuzluk gibi sorunların ön planda olduğu devletlerde şiddetli çatışmaya neden olabileceğini gösteren araştırmalar mevcuttur (Homer-Dixon, 1999). Örneğin Percival ve Homer Dixon'ın (1996), Ohlsson'un (2000) çalışmalarında Ruanda'da 1994'te yaşanan ve soykırıma varan çatışmaları şiddetlendiren faktörler arasında kaynak kıtlığı ve ekolojik bozulmaya da değinilmektedir. Benzer şekilde, Suriye'deki çatışmaların tetiklenmesinde iklim değişikliğine bağlı olarak 2006-2009 yılları arasında bölgede yaşanan kuraklığın etkisi olduğunu ileri süren çalışmalar da bulunmaktadır (Kelley, 2015; De Châtel, 2014; Gleick, 2014). Öte yandan derinleşen eşitsizlik yalnızca az gelişmiş ya da gelişmekte olan değil gelişmiş ülkelerin de sorunudur. Örneğin 2005'te ABD'nin güney eyaletlerini, özellikle de New Orleans kentini vuran Katrina Kasırgası'ndan en çok etkilenenler yoksul Afrika kökenli Amerikalılar olmuştur (Sherman ve Shapiro, 2005; Lavelle, 2006; Rivlin, 2016). İklim krizi bu nedenle devlet krizini de içine alan yeni politik sorunlar yumağına dönüşmektedir. Bu süreçte yurttaşın, devletin ve uluslararası sistemin dirençliliğinin bir bütün halinde nasıl sağlanacağı üzerinde durulmalıdır.

4. Gezegen Ölçeğinde Doğaya Karşı Sorumluluk ile Egemenliğin Yeniden İnşası

İklim krizi, giderek gezegen üzerindeki canlılar için yaşamsal bir tehdide dönüşmektedir. İnsanın ve diğer türlerin daha önce karşılaşmadıkları sıcaklık ortalamalarına uyum sağlamaları ciddi bir risk oluşturmaktadır. Bu nedenle iklim değişikliği uyum politikalarının hızlı ve etkili şekilde hayata geçirilmesi önem taşımaktadır. Bu politikaların hangi aktörler tarafından ve nasıl uygulanacağı konusundaki belirsizlikler ise riskin artması ve karmaşıklaşması anlamına gelmektedir. Günümüz uluslararası sisteminde devlet hâlâ en büyük düzenleyici otoriteye sahip aktör niteliğindedir ve meşruiyetinin kaynaklarından biri de yurttaşlar olan egemen devlet iklim krizinde iki boyutlu bir sorumluluk üstlenmektedir. Öncelikle devlet diğer sorumluluklarının yanı sıra hem yurttaşlarını hem de –üzerindeki diğer canlı yaşamıyla birlikte– topraklarını iklim krizinin etkilerine karşı korumakla yükümlüdür. Bu çerçevede riski arttıran temel unsurlardan biri olan kırılganlığa odaklanılması önem taşımaktadır. Devletin azaltım ve uyum politikalarında kırılganlığı göz önüne alması ve bu yönde kırılganlığın tespiti, hazırlıklılığın artırılması, farkındalığın ve teknik imkanların geliştirilmesi devletin ve yurttaşlarının iklim krizine karşı direncini arttıracaktır. Öte yandan bu önlemlerin gelecekteki sorunları öngörerek geliştirilmesi, gelecek kuşakların haklarının gözetilmesi, politikaların adalet ve hakkaniyet temelinde uygulanması da bir gerekliliktir. Devletlerin, küreselleşme sürecinde uluslararası sistemin etkili aktörleri haline gelen çokuluslu şirketlerle ilişkisi, ekolojik sorunlara nasıl yaklaştıklarını, özellikle

de iklim krizi konusundaki tutumlarını etkileyebilmektedir. Örneğin ABD’de petrol şirketleri ve kömür sektörü iklim değişikliği konusunun politikacılar tarafından nasıl ele alınacağını uzun yıllar yönlendirebilmiştir. Serbest piyasa yaklaşımı ve neoliberal ekonomi politikaları çerçevesinde devlet, şirketlerin kâr odaklı stratejilerinin uygulayıcısı haline gelebilmektedir. Robert Pollin’in ifadesiyle, iklim krizine neden olan itici güç neoliberalizmdir; devletler dev şirketlerin kâr peşinde sınırsızca koşmalarına izin vermektedir, ancak ne zaman şirketlerin kârı tehdit altına girse devlet onları kurtarmak için sahneye çıkmaktadır (Chomsky; Pollin ve Polychroniou 2021, s.40).

İklim değişikliğinin küresel bir sorun olması, çözümü yönünde ortak politikaların ve iş birliğinin gerekliliği ve bu konudaki uluslararası anlaşmalara taraf olma süreci devletlerin uluslararası topluma karşı da sorumluluk üstlendiğini göstermektedir. Ancak bu sorumluluk egemenlik çerçevesinde yaptırım ve zorlayıcı mekanizmalar içermemektedir. Devletlerin uluslararası alandaki esnek sorumluluğu nedeniyle küresel düzenlemelerin gecikmesi, devletler arası rekabetin ve ekonomik çıkarın ön plana çıkması gibi sonuçlar da ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte sorumluluk bağlamında göz ardı edilen en önemli nokta ise çokuluslu şirketlerin rolleridir. Devlet içinde olduğu gibi uluslararası alanda da sermaye, küresel ticaret rejimi çerçevesinde ayrıcalıklı bir konum elde etmektedir. Örneğin devletler için bağlayıcı bir ticaret rejimi oluşturan DTÖ, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 22. maddesi çerçevesinde devletlerin çevre ve sağlık konusunda yalnızca ürünleri kapsayan kurallar getirebileceğini, üretim süreçleri ve yöntemlerinin bu düzenleme dışında bırakıldığını vurgulamıştır (Romi, 2007, s.61). Ayrıca alınacak önlemlerin ticareti engelleyecek düzeyde kısıtlayıcı olmaması ve riskin bilimsel kanıtlarla desteklenmesi şartları da bulunmaktadır (Le Pestre, 2005, ss.350-51). Böylece serbest ticaret bağlamında aslında sermayenin yani çokuluslu şirketlerin ekonomik çıkarının öncelendiği, ortaya çıkan ekolojik ve insani sorunların ikinci plana atılabildiği gözlenmektedir.

Öte yandan devletin uluslararası koruma sorumluluğuna benzer şekilde iklim krizi konusundaki sorumluluğu da tartışılmaktadır. İnsan hakları çerçevesinde devletlerin yurttaşlara karşı sorumluluğunun genişletilmesi yanında uluslararası adalet bağlamında tartışmalar da mevcuttur. Linklater (1999, ss. 474-476), uluslararası adalet tartışmasının farklı boyutları olduğunu öne sürmektedir; kaynakların ve refahın dağıtımı, ulusötesi zarar, karar alma süreçlerine katılım sorunu ve küresel demokrasi açığı, çevre diplomasisi ve yükümlülükler, göç, yerli topluluklar ve kültür ile diğer türlerin hakları çerçevesinde ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel, kimlikel ve türsel eşitsizlikler ele alınmaktadır. Ekolojik sorunların ve iklim krizinin derinleşmesi eşitsizliği ve adaletsizliği uluslar, halklar, devletler, türler ve nesiller arası bir soruna dönüştürmüştür. Kırılganlığı en yüksek olan ve sorunun ortaya çıkmasında rolü olmayan ya da sınırlı olan topluluklar, devletler, diğer türler iklim krizinin yıkıcı etkilerine doğrudan maruz kalmaktadır. Bu nedenle iklim adaletinin sağlanması yönündeki talepler de artmaktadır. İklim krizinden zarar gören grupların hakları uluslararası müzakere süreçlerinde çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından savunulmakta ve bu grupların taleplerinin dile getirildiği platformlar oluşturulmaktadır. Ancak özellikle BM bünyesinde gerçekleşen taraflar konferanslarında devletlerin ekonomik öncelikleri ve fosil yakıt lobisinin etkisi iklim adaleti çağrılarına ağır basmaktadır (Uysal Oğuz ve İlık Bilben 2020, ss.197-198). 2021 yılında İskoçya’nın Glasgow, 2022 yılında Mısır’ın Şarm El Şeyh kentlerinde düzenlenen BMİDÇS 26. ve 27. Taraflar Konferansları (COP-26, COP-27), fosil yakıt lobisi temsilcilerinin devletlerin ve hükümet dışı kuruluşların temsilcilerinden sayıca daha fazla ve aktif olması dolayısıyla eleştirilmiştir (Dewan, 2021; Michaelson, 2022). Dolayısıyla iklim adaleti hukuki, siyasi, ekonomik, toplumsal ve ekolojik boyutlarıyla ele alınmalıdır. İklim krizinin yol açtığı ve açacağı sorunların kompleks niteliği, çözüm arayışlarının da çok boyutlu olmasını zorunlu kılmaktadır. Ülkeler arasında var olan eşitsizliklerin akut sorunlara yol açmasının yanı sıra gelecek nesillerin karşı karşıya kalacağı kaynak kıtlığı, çatışma riski gibi tehditler kısa vadeli çözümlerin yerine bütüncül bir bakış açısını gerektirmektedir.

Bu nedenle iklim adaletinin sağlanabilmesi için en önemli adımlardan biri sosyal adaletin ve gezegenin ekolojik bütünlüğünün sağlanmasıdır (Tırış ve Uysal Oğuz 2020).

İklim krizi karşısında devletlerin ve uluslararası sistemin nasıl dönüştürüleceği konusunda farklı yorumlar ve tartışmalar bulunmaktadır. Örneğin fosil yakıtlar yerine temiz, yenilenebilir enerji kaynaklarının benimsendiği küresel Yeşil Yeni Düzen tartışması, bu bağlamda sorunların temelinde yatan ekonomik, politik ve sosyal düzenin kökten değişmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır (Chomsky; Pollin ve Polychroniou 2021). Bu değişim kuşkusuz devletin de dönüşümü anlamına gelmektedir. Ekolojik krizde piyasa toplumu ve ulus-devlete demokratik bir alternatifin özgürlük ve ekoloji temelli bir toplumdaki geçişini öne süren Murray Bookchin (2015, s. 39), bunun için toplumun tamamının yeniden yapılandırılması ve devletin ortadan kalktığı desantralize bir yapının oluşması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bookchin'in anarşist ekolojik toplum modeli yanında Robyn Eckersley'nin (2004) "yeşil devlet" yaklaşımı da bir başka alternatif sunmaktadır. Tabandan gelen taleplerle ve yurttaşlığı yeniden tanımlayarak devletin demokratikleştirilmesi, ekolojik sürdürülebilirlik ve sosyal adalet temelinde yeşil dönüşümü öngörülmektedir. Yeşil yurttaşlıkla şekillenecek yeşil devletin sorumluluğu kendi yurttaşları ve diğer devletlerin yurttaşları yanında küresel çevre koruma ve çevre adaleti bağlamında ulusötesi bir nitelik de taşımaktadır (Eckersley, 2004, s.190-198; 243-247). Öte yandan insan etkisinin dünyanın her köşesinde hissedildiği Antroposen çağında Uluslararası İlişkiler disiplini de eleştirel çalışmalar artmaktadır (Harrington, 2016; Castro Pereira, 2017; Cudworth ve Hobden, 2011). Devlet merkezli Uluslararası İlişkiler disiplini ve uluslararası sistemin Antroposen çağında yeni politikalara ihtiyaç duyduğu; diplomasi, güvenlik ve jeopolitik gibi yerleşik kurumsal bakış açılarının doğayla uyum ilkesi çerçevesinde düşünülerek dönüşmesi gerektiği de vurgulanmıştır (Dalby, 2014; Burke vd., 2016).

Mevcut uluslararası sistemde devletlerin sorumluluğu hem ulusal hem de uluslararası alanda ekolojik ilkeleri de belli ölçüde kapsamaktadır. Buna karşın bu sorumluluğun denetimi ve yaptırımı konularında esneklik söz konusudur. Ayrıca devletlerin ulusal ve uluslararası sorumluluklarını yerine getirmemesine ya da çekimser davranmalarına yol açan en önemli etkenlerden biri de ekonomik önceliklerdir. Fosil yakıtlara dayalı ekonomik kalkınma ve hızlı büyüme modeli ile aşırı üretim ve tüketim anlayışı yarattığı sosyal ve ekolojik yıkıma bakılmaksızın sorunların çözümü için gereken asıl reçete gibi yorumlanmaktadır. Burada gözden kaçan nokta söz konusu ekonomi politikalarından kimin kâr elde ettiğidir. Çok uluslu şirketler hem ulusal hem de uluslararası alanda bir yandan kârlarını arttırırken aynı zamanda yasal düzenlemelerdeki etki kapasitelerini de genişletmektedir. Sermayenin bu şekilde genişleyen etkisi, şirketlerin devlet egemenliğinin ötesinde bir serbestlik, ulusötesi bir esneklik kazanmasını sağlamıştır. Bu serbestlik ekolojik ve sosyal yıkımın derinleşmesi, devletin özellikle yolsuzluk ilişkileri içinde kırılma ve yurttaşların, en temel haklarını korumakta zorlanan devlete karşı tepkilerinin artmasına da yol açabilecek unsurlardır. Devlet-yurttaş ilişkisinin zayıflaması durumunda devletin egemenliğini koruma yönünde ya otoritesini arttırması ya da reform sürecine girmesi olasıdır. İklim krizi sürecinde otoriterleşme yeni çatışmaları ve kırılma noktaları da beraberinde getirebilecektir. Devletin olmadığı bir sistem tahayyülünde ise –günümüz koşulları dikkate alındığında– şirketlerin/sermayenin mutlak gücüne dayalı bir alternatifin mümkün olduğu da unutulmamalıdır. Böyle bir olasılıkta doğanın sömürsünün ve dolayısıyla toptan yok oluşun da hızlanacağı öngörülebilmektedir. Bu nedenle devletin uluslararası sistemdeki varlığı bir denge mekanizması olarak da değerlendirilmelidir. Bu dengenin etkili bir şekilde sağlanabilmesi açısından da gezegen ölçeğinde doğaya karşı sorumluluk yönünde ekolojik düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. Devletin egemenliği bu düzenlemelerin önünde engel değildir; tersine egemen devletin oluşumundaki temellerin yeniden yorumlanması, değişen koşullara adapte edilmesi ve ekolojik ilkelerle yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Devletin toprakları ve yurttaşlarını koruma sorumluluğu hem ulusal hem de uluslararası düzeyde tanınmaktadır; bu sorumluluğun ekosistemleri

koruma boyutu –etkili bir şekilde uygulanamasa da– söz konusudur. Bu çerçevede sorun, sorumluluklar arasındaki ilişkinin eksikliğidir. Gezegenin ve üzerindeki canlı yaşamının bütüncül olarak ele alınması, ekolojik ve siyasal korumanın iç içe geçmesini de sağlayabilecektir. Bütüncül bir bakış açısı ile doğanın ve ekolojik dengenin korunması yönünde devletin ulusal, uluslararası ve ulusötesi sorumluluğunu ve yaptırım gücünü küresel ölçüğe taşıyacak bağlayıcı bir rejimin inşası ekonomik, toplumsal ve ekolojik boyutlara sahip kompleks sorunların çözümünü kolaylaştırabilecektir. Bu süreçte egemenliğin önündeki en önemli tehdidin devlete yönelik bağlayıcı düzenlemeler değil, eşitsizlik ve adaletsizliklerin sermaye lehine korunduğu bir düzen olduğu hatırlanmalıdır.

5. Sonuç

İklim krizinin etkileri derinleştikçe mevcut sosyal, politik, ekonomik ve ekolojik kırılmalıklar daha da artmaktadır. Bu kırılmalıklar hem insanlar, diğer türler ve ekosistemler hem de devletler ve uluslararası sistem içinde yeni risklerin ve sınamaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İklim krizine karşı alınacak önlemleri içeren ulusal ve uluslararası düzenlemelerin merkezinde egemen devletler yer almaktadır. Devlet egemenliğinin temel unsurları olan yurttaşlar ve topraklar iklim krizinde ciddi risklerle karşı karşıyadır. Bunun yanında uluslararası düzeyde, insan hakları bağlamında devletin koruma sorumluluğunun altı çizilmiş ve zarar vermeme ilkesi çerçevesinde diğer devletlere ve onların yurttaşlarına karşı da sorumluluk yüklemiştir. Bu sorumluluk çerçevesinde devletlerin küresel bir tehdit olan iklim krizine karşı etkili azaltım ve uyum politikaları geliştirmeleri, hazırlıklılığı artırmaları ve iklim direncini güçlendirmeleri gerekmektedir. Öte yandan devletlerin uluslararası bir iklim rejimi oluşturma yönündeki en önemli adım olan Paris Anlaşması çerçevesinde yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğine yönelik denetim etkisiz kalmakta; uluslararası ya da ulusötesi herhangi bir yaptırım mekanizması olmaması iklim kriziyle etkili mücadeleyi zorlaştırmaktadır. İklim krizinin etkilerini derinleştiren bir başka unsur ise bu sürece en büyük katkıyı yapan ama en az sorumluluk üstlenen sermayenin ve çok uluslu şirketlerin durumudur. Bu aktörler, küresel ticaret rejimi sayesinde kârlarını artırmakta ve yaptırım muafiyeti kazanmaktadır.

İklim krizi giderek gezegen üzerindeki yaşamı tehdit eden varoluşsal bir krize dönüşmektedir. Devletlerin, ortak yaşamsal tehdiye karşı iş birliği içine girmesi, gezegenin tamamına ve üzerindeki tüm canlı yaşamına yönelik ulusötesi bir sorumluluk anlayışının geliştirilmesi ve bu temelde bağlayıcı bir uluslararası rejimin oluşturulması önem taşımaktadır. İklim krizinin yarattığı kırılmalıklar temelde sosyal, ekonomik ve politik eşitsizlikler ve adaletsizlikle kesişmektedir. Devletlerin ekonomik çıkar gerekçesiyle kapsamlı azaltım ve uyum politikaları uygulamadaki isteksizliği bu kırılmalıkları artırmaktadır. Bu çerçevede gezegen üzerindeki yaşamın devamını sağlayacak, daha adil ve hakkaniyetli bir devlet yaklaşımının tartışılması ve devletin sorumluluklarının ulusal, uluslararası ve ulusötesi bağlamda yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Böylece gezegeni bütüncül olarak ele alan, sürdürülebilir bir toplumsal ve ekonomik düzenin ve bağlayıcı bir iklim rejiminin inşa edilmesi olanağı da artacaktır.

Kaynakça

- Annan, K. (2005). In larger freedom: towards development, security, and human rights for all. UN General Assembly: New York.
- AOSIS (2019, 12 Aralık). COP-25 AOSIS Closing Statement. Erişim adresi: <https://www.aosis.org/cop-25-aosis-closing-statement/>
- Bookchin, M. (2015). The Next Revolution. Verso: London.
- Burke, A., Fishel, S., Mitchell, A., Dalby, S., & Levine, D. J. (2016). Planet Politics: A Manifesto from the End of IR. Millennium, 44(3), 499-523. <https://doi.org/10.1177/0305829816636674>
- Castro Pereira, J. (2017). The limitations of IR theory regarding the environment: lessons from the anthropocene, Revista Brasileira de Política Internacional, 60(1), 1-24.

- Chomsky, N., Pollin, R.; Polychroniou, C. J. (2021). *İklim Krizi ve Küresel Yeşil Yeni Düzen: Gezegeni Kurtarmanın Politik Ekonomisi*, çev. O. Orhangazi, Ütopya Yayınevi: Ankara.
- Climate Action Tracker (2023). Erişim adresi: <https://climateactiontracker.org/>
- Crawford, J. (2012). *Brownlie's Principles of Public International Law*, 8. Baskı, Oxford University Press: Oxford.
- Cudworth, E.; Hobden, S. (2011). *Posthuman International Relations: Complexity, Ecologism and Global Politics*, Zed Books.
- Dalby, S. (2014). Rethinking Geopolitics: Climate Security in the Anthropocene, *Global Policy*, 5(1), 1-9.
- De Châtel, F. (2014). "The Role of Drought and Climate Change in the Syrian Uprising: Untangling the Triggers of the Revolution", *Middle Eastern Studies*, 50(4), 521-535.
- Dewan, A. (2021, 8 Kasım). Fossil fuel companies have over 500 people at COP26, more than any single country, report says, *CNN*. Erişim adresi: <https://edition.cnn.com/2021/11/08/world/cop26-climate-fossil-fuel-lobbying-intl/index.html>.
- Dunne, T. (2010). The English School. *International Relations Theories* içinde, Eds. T. Dunne; M. Kurki; S. Smith, Oxford University Press: Oxford.
- Eckersley, R. (2004). *The Green State: Rethinking Democracy and Sovereignty*, MIT Press: Cambridge.
- Fitzmaurice, M. (2013). The International Court of Justice and International Environmental Law, *The Development of International Law by the International Court of Justice* içinde, Eds. C. J. Tams; J. Sloan, Oxford University Press: Oxford, ss.353-374.
- Foster, J. B. (2002). *Savunmaz Gezen*. Epos: Ankara.
- Gleick, P. H. (2014). Water, Drought, and Climate Change and Conflict in Syria, *Weather, Climate and Society*, 6(3), 331-340.
- Gözübüyük, Ş. (2005). *Yönetim Hukuku*, Güncelleştirilmiş 22. Baskı; Turhan Kitabevi: Ankara.
- Grieco, J.; Ikenberry, G. J.; Mastanduno, M. (2015). *Introduction to International Relations. Enduring Questions and Contemporary Perspectives*, Palgrave Macmillan: London.
- Harrington, C. (2016). The Ends of the World: International Relations and the Anthropocene, *Millennium: Journal of International Studies*, 44(3), 478-498.
- Hayırsever Topçu, F. (2008) İklim Değişikliği: Ortak Beklentiler ve Farklılaşan Çıkarlar, *Mülkiye Dergisi*, 32(259), 159-190.
- Heywood, A. (2013). *Küresel Siyaset*, Adres Yayınları: Ankara.
- Heywood, A. (2019). *Politics*, Red Globe Press: London.
- HM Government. (2010). *A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy*, TSO. Erişim adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61936/national-security-strategy.pdf
- Homer-Dixon, T. H. (1999). *Environment, Scarcity, and Violence*. Princeton University Press: Princeton.
- ICISS (International Commission on Intervention and State Sovereignty) (2001). *The Responsibility to Protect: The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. The International Development Research Centre: Ottawa.
- IPCC (2022). Summary for Policymakers. *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge University Press: Cambridge.
- IPCC (2023). Summary for Policymakers, *Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* içinde, Eds. H. Lee; J. Romero, IPCC: Geneva.
- Jervis, R. (1995). Security regimes, *International Regimes* içinde, Ed. S. D. Krasner, Cornell University Press: New York.
- Jessop, B. (2008). *Devlet Teorisi. Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, Epos: Ankara.
- Kellogg, M. (2020). *Women Building Resilient Cities in the Context of Climate Change*. The Georgetown Institute for Women, Peace and Security. Erişim adresi: <https://giwps.georgetown.edu/wp-content/uploads/2020/06/Women-Building-Resilient-Cities.pdf>.
- Kelley, C.P. (2014). Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought, *Proceedings of National Academy of Sciences of the United States of America*, 112(11), 3241-3246.
- Keohane, R. O. (1995). The demand for international regimes, *International Regimes* içinde, Ed. S. D. Krasner, Cornell University Press: New York.
- Knudsen, T. B. (2000). International Society and International Solidarity: Recapturing the Solidarist Origins of the English School. *28th Joint Sessions of Workshops of the European Consortium for Political Research*, 14-19 April 2000, 1-48.

- Krasner, S. D. (1982). Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables, *International Organization*, 36(2), 185-205.
- Lavelle, K., & Feagin, J. (2006). Hurricane Katrina: The race and class debate. *Monthly Review*, 58(3), 52-66.
- Le Prestre, P. (2005). *Protection de l'environnement et relations internationales*. Armand Colin: Paris.
- Linklater, A. (1999). The Evolving Spheres of International Justice. *International Affairs*, 75(3), 473-482.
- Mısır, M. B. (2015). Egemenlik, *Siyaset Bilimi. Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* içinde, 5. Basım, Ed. G. Atılgan; E. A. Aytekin, Yordam: İstanbul, 55-67.
- Michaelson, R. (2022, 10 Kasım). 'Explosion' in number of fossil fuel lobbyists at Cop27 climate summit. *The Guardian*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/environment/2022/nov/10/big-rise-in-number-of-fossil-fuel-lobbyists-at-cop27-climate-summit>
- NATO. (2021, 14 Haziran). *NATO Climate Change and Security Action Plan*, Erişim adresi: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_185174.htm
- Neale, J. (2009). *Küresel Isınmayı Durduralım, Dünyayı Değiştirelim!*. Yordam: İstanbul.
- Niranjan, A. (2023, 27 Temmuz). 'Era of global boiling has arrived,' says UN chief as July set to be hottest month on record. *The Guardian*, Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/science/2023/jul/27/scientists-july-world-hottest-month-record-climate-temperatures>
- Ohlsson, L. (2000). *Livelihood Conflicts: Linking poverty and environment as causes of conflict*. Swedish International Development Cooperation Agency: Stockholm.
- Our World in Data (2023). CO2 Emissions. Erişim adresi: <https://ourworldindata.org/co2-emissions>
- Percival, V.; Homer-Dixon, T. F. (1996). Environmental scarcity and violent conflict: The case of Rwanda. *The Journal of Environment & Development*. 5(3), 270-291.
- Rivlin, G. (2016, 29 Ağustos). White New Orleans has recovered from Hurricane Katrina. Black New Orleans has not. *The Nation*, Erişim adresi : <https://www.thenation.com/article/archive/white-new-orleans-has-recovered-from-hurricane-katrina-black-new-orleans-has-not/>
- Romi, R. (2007). *Droit et administration de l'environnement*. Montchretien: Paris.
- Sherman, A.; Shapiro, I. (2005). Essential Facts About the Victims of Hurricane Katrina, *Center on Budget and Policy Priorities*, Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/resrep27385>
- Shaw, M. N. (2008). *International Law*, 6. Baskı; Cambridge University Press: Cambridge.
- Tan Gülcan, D. (2018). Ekolojik Kriz Karşısında Devletin Rolü Üzerine İdeolojik Bir Tartışma, *Uluslararası İlişkiler*, 13(59), 49-63.
- The White House (2015). *National Security Strategy*, Erişim adresi: <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2015.pdf>
- Tırış, G.; Uysal Oğuz, C. (2020). İklim Adaletine Demokrasi Perspektifi ile Bakmak: Ekolojik Demokrasi, *Doğu Batı*, 24(95), 75-97.
- UN General Assembly. (1992). *Rio Declaration on Environment and Development*, Erişim adresi: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf
- UN General Assembly. (2009, 11 Eylül). *Climate change and its possible security implications. Report of the Secretary-General*, A/64/350, Erişim adresi: https://digitallibrary.un.org/record/667264/files/A_64_350-EN.pdf
- UN General Assembly. (2009). Implementing the responsibility to protect, Report of the Secretary General (A/63/677). United Nations: New York.
- UN Treaty Collection (2023). Chapter XXVII. Environment. 7.d. Paris Agreement. Erişim adresi: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7-d&chapter=27&clang=en
- Uysal Oğuz, C.; Atvur, S. (2023). İklimin Kırılgan Grupları, İklim Adaleti, İklim Demokrasisi ve Göçler. *İklim Krizinde Yaşamaya Dair Çalıştay Kitabı*. Muratpaşa Belediyesi: Antalya. Erişim adresi: https://iklim.muratpasabld.gov.tr/Uploads/iklim_krizi_calistay_2023.pdf
- Uysal Oğuz, C.; İlık Bilben, M. S. (2020). İklim Adaleti Tartışmalarına Güncel Bir Bakış, *Ekolojik Kriz ve Küresel Çevre Politikaları* içinde, Ed. H. Sağır, Beta: İstanbul.
- World Resources Institute (2023, 2 Mart). This Interactive Chart Shows Changes in the World's Top 10 Emitters. Erişim adresi: <https://www.wri.org/insights/interactive-chart-shows-changes-worlds-top-10-emitters>

Yalman, G. L. (2015). Devlet, Siyaset Bilimi. Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler içinde, 5. Basım, Ed. G. Atılğan; E. A. Aytekin, Yordam: İstanbul, 69-85.

Yalvaç, F. (2017). Devlet. Uluslararası İlişkilere Giriş içinde, Ed. Ş. Kardeş; A. Balcı, Küre Yayınları: İstanbul, ss. 311-321.

Young, O. R. (2011). Effectiveness of international environmental regimes: Existing knowledge, cutting-edge themes, and research strategies. *PNAS*, 108(50), 19853-19860.

Çıkar Çatışması: Yoktur

Finansal Destek: Yoktur

Etik Onay: Yoktur

Yazar Katkısı: Senem ATVUR (%35), Asiye Gün GÜNEŞ GÜLAL (%35), Ceren UYSAL OĞUZ (%30)

Conflict of Interest: None

Funding: None

Ethical Approval: None

Author Contributions: Senem ATVUR (35%), Asiye Gün GÜNEŞ GÜLAL (35%), Ceren UYSAL OĞUZ (30%)
